

OBRAZ JEZUSA WEDŁUG WALTERA HOMOLKI

Słowa kluczowe: Jezus z Nazaretu, perspektywa żydowska, Walter Homolka, Talmud, Miszna, haskala, dialog żydowsko-chrześcijański, reappropriacja Jezusa

Keywords: Jesus of Nazareth, Jewish perspective, Walter Homolka, Talmud, Mishnah, Haskalah, Jewish-Christian dialogue, reappropriation of Jesus

Schlüsselwörter: Jesus von Nazareth, jüdische Perspektive, Walter Homolka, Talmud, Mischna, Haskala, jüdisch-christlicher Dialog, Reappropriation Jesu

Postać Jezusa z Nazaretu przez wieki stanowiła punkt sporu między judaizmem a chrześcijaństwem. Dla tradycji chrześcijańskiej Jezus jest centralną figurą boskiego objawienia, Mesjaszem i Zbawicielem świata. Tymczasem w refleksji żydowskiej był On przez długi czas postrzegany jako figura obca, a nawet wroga – utożsamiana z prześladowaniami, przymusem religijnym i kulturowym, których doświadczały społeczności żydowskie w świecie chrześcijańskim¹. Taka percepcja ugruntowała się szczególnie w średniowieczu, gdy polemiczne i ironiczne odniesienia do Jezusa obecne były m.in. w tekstach Talmudu czy w narracjach apokryficznych, takich jak *Toledot Jeszu*². Dopiero nowożytność przyniosła stopniową zmianę tego podejścia. Już w epoce oświecenia, wraz z emancypacją Żydów oraz rozwojem krytycznych metod badań nad tekstami religijnymi, pojawiły się pierwsze próby spojrzenia na Jezusa jako postać osadzoną w judaizmie Drugiej Świątyni – nauczyciela, moralistę, a nie boskiego Mesjasza. W wieku XIX i XX refleksja ta pogłębiała się, a w ostatnich dekadach zaowocowała bardziej systematycznymi próbami odzyskania osoby Jezusa dla żydowskiego dyskursu religijnego³. Jedną z kluczowych postaci współczesnego

* Mgr Joanna Laskowska – studentka Specjalistycznych Studiów Teologicznych na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0298-7582>, e-mail: joanna.laskowska22@gmail.com.

¹ Zob. W. Homolka, *Upominanie się o Jezusa. Nazarejczyk z perspektywy żydowskiej*, tłum. A. Jankowiak, Poznań 2021, s. 11–12.

² M.S. Wróbel, *Jezus i Jego wyznawcy w Talmudzie. Analiza tekstologiczna, historyczna i socjologiczna*, Lublin 2013, s. 85–91.

³ Tamże, s. 13–15; por. także: K. Pilarczyk, M. Dubański, *Recenzja: Walter Homolka, Der Jude Jesus – Eine Heimholung*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 29/1(2021), s. 459.

judaizmu postępowego, która podjęła ten trud, jest rabin prof. Walter Homolka. Jego twórczość naukowa i działalność religijno-publiczna wpisują się w szerszy nurt badań nad tzw. żydowskim Jezusem (*Jewish Jesus research*), zorientowany na rekonstrukcję historyczno-teologiczną postaci Jezusa w żydowskim kontekście religijnym i kulturowym⁴. Homolka nie tylko ukazuje, że Jezus był Żydem „z krwi, języka i tradycji”⁵, ale również domaga się przywrócenia tej prawdy w dialogu żydowsko-chrześcijańskim – jako aktu sprawiedliwości teologicznej i historycznej. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie i analiza wybranych aspektów żydowskiej perspektywy na Jezusa z Nazaretu w ujęciu Waltera Homolki. W kolejnych częściach podjęta zostanie refleksja nad obrazem Jezusa w tradycji rabinicznej (w tym w Misznie i Talmudzie), nad jego reinterpretacją w epoce żydowskiego oświecenia (*haskala*), a także nad współczesną próbą „upomnienia się” o Jego żydowską tożsamość. Autor tego studium wychodzi z założenia, że żydowska refleksja nad Jezusem nie prowadzi do rozmycia tożsamości religijnej, ale może stanowić fundament nowej jakości dialogu międzyreligijnego – zakorzenionego w uczciwej hermeneutyce przeszłości i otwartości na współczesne wyzwania duchowe i intelektualne⁶.

Rabin prof. Walter Homolka (ur. 21 maja 1964 r. w Landau an der Isar) jest wybitnym przedstawicielem współczesnego judaizmu postępowego w Niemczech. Studiował teologię, filozofię i judaistykę w Monachium, a także w Leo Baeck College w Londynie i na Uniwersytecie Królewskim w Londynie (King’s College London), gdzie uzyskał doktorat. Od 2014 roku pełni funkcję profesora na Uniwersytecie w Poczdamie, gdzie sprawuje pieczę nad katedrą filozofii religii i dialogu międzyreligijnego, a od 2002 do 2023 roku był rektorem Abraham Geiger College w Poczdamie – pierwszego seminaryjnego wydziału rabinackiego w Niemczech od czasów Holocaustu⁷. Homolka współtworzył Abraham Geiger College z amerykańskim rabinem Walterem Jacobem i stał na jego czele przez dwie dekady, aż do przekazania instytucji Żydowskiej Gminie w Berlinie w 2023 roku⁸. Jako prezes Leo Baeck Foundation i członek władz Światowej Unii Judaizmu Postępowego miał silny wpływ zarówno na naukową, jak i organizacyjno-religijną sferę judaizmu postępowego⁹. Od lat angażuje się w dialog żydowsko-chrześcijański na szczeblu europejskim, m.in. jako członek grupy roboczej Juden und Christen przy Centralnym Komitecie Niemieckich Katolików¹⁰. W 2017 roku otrzymał w Polsce tytuł Człowiek Pojednania od Polskiej

⁴ W. Homolka, *Upominanie się o Jezusa. Nazarejczyk z perspektywy żydowskiej*, s. 122–123.

⁵ Tamże, s. 114.

⁶ K. Pilarczyk, M. Dubański, *Recenzja: Walter Homolka, Der Jude Jesus – Eine Heimholung*, s. 461.

⁷ *Rabin Walter Homolka – Człowiek Pojednania za rok 2017*, w: *Polska Rada Chrześcijan i Żydów* [on-line], <https://www.prchiz.pl/walter-homolka> (8.07.2025).

⁸ Zob. *Berliński rabin Walter Homolka „Człowiekiem Pojednania” Polskiej Rady Chrześcijan i Żydów*, w: *Więź* [on-line], <https://wiesz.pl/2018/03/09/berliński-rabin-walter-homolka-człowiekiem-pojednania-polskiej-rady-chrzescijan-i-zydow/> (8.07.2025).

⁹ Zob. *Walter Homolka*, w: *Centrum Aksjologii Nowych Technologii i Przemian Społecznych UAM w Poznaniu* [on-line], <https://aksjologia.amu.edu.pl/walter-homolka> (9.07.2025).

¹⁰ Zob. *Berliński rabin Walter Homolka „Człowiekiem Pojednania”*.

Rady Chrześcijan i Żydów „za wysiłki w nadawaniu nowych impulsów dialogowi chrześcijańsko-żydowskiemu, zwłaszcza w Niemczech i Polsce”¹¹.

ŻYDOWSKA PERCEPCJA JEZUSA – PRZEDSTAWIENIE PROBLEMU

Wiek XX i XXI przyniosły odrodzenie zainteresowania postacią Jezusa z Nazaretu w środowiskach żydowskich, co stanowi bezprecedensowy zwrot w dziejach wzajemnych relacji między judaizmem a chrześcijaństwem. Jeszcze w XIX wieku, jak zauważa Walter Homolka, Jezus był dla wielu Żydów postacią przemilczaną, budzącą podejrzliwość lub wręcz niechęć – uosobieniem religii, która przez wieki identyfikowała się z prześladowaniami narodu żydowskiego¹². Tymczasem współczesna refleksja żydowska, zwłaszcza w obrębie reformowanego i konserwatywnego judaizmu, próbuje na nowo „odczytać” Jezusa jako Żyda i zakorzenić Jego osobę w żydowskim kontekście historycznym, kulturowym oraz teologicznym¹³.

Jak zauważył już Moses Mendelssohn, ojciec żydowskiego oświecenia, Jezus nie przyszedł, by obalić Torę – przeciwnie, żył jako jej wierny wyznawca. Myśl ta, przywołana przez Homolkę, staje się punktem wyjścia do ponownego, pozbawionego dogmatycznych przesądów spojrzenia na Nazarejczyka¹⁴. W tym duchu Homolka przypomina, że współczesne podejście żydowskie do postaci Jezusa nie może pomijać faktu, iż był on częścią intensywnego fermentu religijnego i duchowego w łonie judaizmu epoki Drugiej Świątyni. W Jezusie – podobnie jak w innych nauczycielach i prorokach tamtej epoki – objawia się napięcie między ciągłością tradycji a potrzebą jej odnowy. Właśnie ta ambiwalencja stała się później punktem wyjścia dla chrześcijańskiej interpretacji mesjańskiej, ale przez sam judaizm może być odczytywana jako wewnętrzna debata o granicach przymierza, autorytecie Prawa i uniwersalnym przesłaniu etyki prorockiej¹⁵.

Homolka odwołuje się do badań historyczno-krytycznych, by ukazać Jezusa jako nauczyciela, rabina i Żyda ściśle zanurzonego w realiach religijnych i społecznych I wieku¹⁶. W tym sensie badania żydowskie nad Jezusem – choć wciąż marginalne w ortodoksyjnych kręgach – stanowią formę „odzyskiwania” jednej z najważniejszych postaci żydowskiej historii religijnej. Przyczyn żydowskiego dystansu wobec Jezusa przez wieki należy upatrywać zarówno w konsekwencjach chrystologii (utożsamienie Jezusa z Bogiem – dla judaizmu nieakceptowalne), jak i w bolesnym doświadczeniu prześladowań, jakie chrześcijaństwo – w jego instytucjonalnej formie – zrodziło wobec Żydów. Homolka uczciwie zaznacza, że „wpływ Jezusa na historię okazał się dramatycznym zagrożeniem nie tylko dla judaizmu jako całości, ale nade wszystko dla każdego Żyda osobiście”¹⁷.

¹¹ Tamże.

¹² W. Homolka, *Upominanie się o Jezusa. Nazarejczyk z perspektywy żydowskiej*, s. 11.

¹³ Tamże, s. 12.

¹⁴ Tamże, s. 46.

¹⁵ Por. tamże, s. 17–19.

¹⁶ Tamże, s. 13–15.

¹⁷ Tamże, s. 11.

W tym kontekście pytanie o możliwość prowadzenia żydowskich badań nad Jezusem – niezależnych, a zarazem uczciwych – nabiera charakteru egzystencjalnego. Żydowska tożsamość przez wieki budowana była także w kontrze do Jezusa – rozumianego nie jako postać historyczna, lecz jako wyobrażenie stworzone przez chrześcijaństwo. Z tego wynikały niechęć, dystans, a czasem i ironiczne bądź polemiczne ujęcia – jak w średniowiecznym pamflocie *Toledot Jeszu* czy w selektywnych wzmiankach w Talmudzie¹⁸.

Homolka wykazuje, że dopiero oświecenie, z jego dążeniem do sekularyzacji i krytycznego podejścia do religii, stworzyło warunki dla bardziej otwartego żydowskiego zainteresowania Jezusem. Kluczowym momentem był tu wiek XIX, w którym tacy autorzy, jak Abraham Geiger czy Heinrich Graetz, podjęli próbę „przywrócenia” Jezusa żydowskiej historii religii – nie jako Mesjasza, ale jako nauczyciela etyki, reformatorskiego rabina, jednego z wielu charyzmatyków ówczesnego judaizmu¹⁹. Homolka dostrzega, że była to reakcja nie tylko teologiczna, ale także polityczna – próba pokazania, że judaizm, jako religia rozumu, również ma w swoim wnętrzu postać, która zainspirowała chrześcijaństwo.

Współczesne badania żydowskie nad Jezusem – reprezentowane m.in. przez Homolkę, ale także przez takich uczonych, jak Amy-Jill Levine, Daniel Boyarin, Paula Fredriksen czy Jacob Neusner – cechuje większa niż kiedykolwiek otwartość na Nowy Testament jako źródło historyczne i kulturowe²⁰. W tej perspektywie Jezus jawi się jako postać pomostowa: z jednej strony w pełni zakorzeniony w judaizmie Drugiej Świątyni, z drugiej – jako figura, której interpretacja przez chrześcijaństwo doprowadziła do powstania nowej religii.

Warto jednak zaznaczyć, że – jak przyznaje sam Homolka – dla większości Żydów pytanie o to, kim był Jezus, pozostaje pytaniem obojętnym. Aktualne jest spostrzeżenie Jonathana Magoneta, który zauważył, że refleksja nad Jezusem interesuje jedynie niewielką grupę Żydów zaangażowanych w dialog międzyreligijny lub badania akademickie²¹. Tym bardziej więc każda próba uczciwego ukazania żydowskiego spojrzenia na Jezusa – taka jak dzieło Homolki – stanowi ważny głos w przeciężaniu wzajemnych stereotypów, a także w poszukiwaniu wspólnego języka dla tradycji żydowskiej i chrześcijańskiej.

Zasadniczym celem tych badań nie jest reinterpretacja chrześcijańskiej chrystologii, lecz ukazanie, że Jezus z Nazaretu był i pozostaje postacią żydowską – z krwi, tradycji i języka. Przywrócenie tej tożsamości nie tylko pogłębia rozumienie Ewangelii, ale staje się także wyrazem sprawiedliwości historycznej. Homolka podkreśla: „rozbieżne wyniki badań nad historycznym Jezusem zmierzały raczej ku tworzeniu wyidealizowanych wyobrażeń, a nie odkrywaniu rzeczywistego Jezusa, sama jego postać coraz bardziej się od nas oddalała”²². Z tego powodu postać Jezusa może być dla żydowskiej świadomości XXI wieku nie tylko przedmiotem badań historycznych, ale także symbolem konieczności prowadzenia dialogu, który nie neguje różnic, lecz

¹⁸ M.S. Wróbel, *Jezus i Jego wyznawcy w Talmudzie*, s. 85–91.

¹⁹ W. Homolka, *Upominanie się o Jezusa. Nazarejczyk z perspektywy żydowskiej*, s.69.

²⁰ Tamże, s. 122–123.

²¹ Tamże, s. 11.

²² Tamże, s. 115.

je rozumie. Jak trafnie zauważają recenzenci książki Homolki *Der Jude Jesus – Eine Heimholung*, podejście autora nie ma na celu religijnej asymilacji ani relatywizmu – przeciwnie, podkreśla znaczenie zachowania własnej tożsamości przy jednoczesnym uznaniu wspólnych źródeł i wartości²³. Otwarta analiza osoby Jezusa z perspektywy żydowskiej nie musi prowadzić do teologicznego kompromisu, ale może stać się przestrzenią spotkania i wzajemnego uznania.

JEZUS WEDŁUG MISZNY I TALMUDU

Obraz Jezusa w tradycji rabinicznej, a w szczególności w Misznie i Talmudzie, stanowi jeden z najbardziej kontrowersyjnych i jednocześnie fascynujących obszarów dialogu żydowsko-chrześcijańskiego. Ukazanie tej postaci w źródłach żydowskich, które nie powstały z myślą o obiektywnym opisie Jego życia, lecz jako wyraz religijnej i społecznej odpowiedzi na powstające chrześcijaństwo, wymaga szczególnej ostrożności hermeneutycznej.

Jak wskazuje ks. Mirosław Stanisław Wróbel, Talmud jako wielowarstwowy zbiór prawa, komentarzy, przypowieści i polemik pełni rolę nie tylko religijną, ale również tworzy tożsamość twórczą „jest zwierciadłem żydowskiej duszy” i „mikrokosmosem obejmującym całą mądrość świata starożytnego”²⁴. W tym świetle obecność Jezusa w Talmudzie nie może być interpretowana jedynie jako odniesienie do konkretnej postaci historycznej, lecz jako odbicie złożonych procesów polemicznych między Synagogą a rodzącym się Kościołem.

Źródła rabiniczne, szczególnie Talmud Babiloński i Palestyński, zawierają wzmianki o postaciach, które można uznać za odniesienia do Jezusa, choć nie zawsze wprost wymieniają Jego imię²⁵. Najczęściej pojawia się On jako Jeszua ben Pandira – postać obciążona piętnem heretyka, cudotwórcy działającego w mocy demonicznej, ucznia niegodnego zaufania, a niekiedy również jako wywrotowiec. Obraz ten – jak zauważa Walter Homolka – jest silnie nacechowany obronnym nastawieniem żydowskich wspólnot wobec chrześcijańskich roszczeń teologicznych, a także doświadczeniem prześladowań²⁶. Warto zauważyć, że Homolka nie tylko przyjmuje interpretację tych fragmentów jako formę defensywnej narracji wobec rozwijającego się chrześcijaństwa, ale także podkreśla ich znaczenie jako świadectwa nieuniknionej obecności Jezusa w żydowskim dyskursie religijnym. Pomimo intencji polemicznych sama obecność tej postaci wskazuje, że Jezus nie został zapomniany – przeciwnie, był postrzegany jako ktoś, kto musiał zostać „zdefiniowany” na nowo, by można było utrwalić granice ortodoksji żydowskiej wobec zewnętrznego zagrożenia²⁷.

W Misznie, czyli zbiorze tradycji ustnej zredagowanym około 200 r., nie ma jednoznacznej wzmianki o Jezusie. Niemniej jednak w późniejszych warstwach Tradycji – przede wszystkim w Gemarze – odnajdujemy teksty, które zostały przez bada-

²³ K. Pilarczyk, M. Dubański, *Recenzja: Walter Homolka, Der Jude Jesus – Eine Heimholung*, s. 466.

²⁴ M.S. Wróbel, *Jezus i Jego wyznawcy w Talmudzie*, s. 160–161.

²⁵ Tamże, s. 161.

²⁶ W. Homolka, *Upominanie się o Jezusa. Nazarejczyk z perspektywy żydowskiej*, s. 91.

²⁷ Tamże, s. 33–34.

czy zidentyfikowane jako odnoszące się do Nazarejczyka. Przykładowo w traktacie Sanhedrin 43a mówi się o egzekucji Jezui, który został powieszony w wigilię Paschy, po tym, jak ogłoszono wyrok i dano mu 40 dni na obronę – wątek ten uderzająco przypomina ewangeliczny opis męki Jezusa²⁸, choć jego celem jest raczej podważenie legalności i sensu Jego działalności.

Znaczna część przekazów talmudycznych ma charakter wyraźnie polemiczny. W traktacie Sanhedrin 107b oraz Sota 47a pojawia się opowieść o uczniu, który źle interpretował słowa nauczyciela i dopuścił się czynu niemoralnego – komentatorzy widzą w tej postaci Jezusa²⁹. W *Toledot Jeszu*, apokryficznej narracji krążącej w środowiskach żydowskich od średniowiecza, Jezus ukazany jest jako oszust, czarownik i bluźnierca. Homolka zaznacza jednak, że opowieści te nie mogą być traktowane jako świadectwo historyczne, lecz jako literatura polemiczna, często w formie parodii, będąca odpowiedzią na przemoc i chrystianizację przy użyciu siły³⁰.

Pojawia się pytanie: dlaczego w ogóle Jezus miałby być wzmiankowany w Talmudzie, skoro stanowił postać wykluczoną z żydowskiej ortodoksji? Odpowiedź – zarówno Homolki, jak i Wróbla – wskazuje na złożoną dynamikę tożsamościową: judaizm rabiniczny rozwijał się w bezpośredniej konfrontacji z chrześcijaństwem, które rościło sobie prawa do dziedzictwa żydowskiego i proroczego³¹. W tym sensie Jezus nie był „kimś z zewnątrz”, lecz „kimś ze środka” – uczniem, który zbłądził. I dlatego właśnie był tak istotny dla rabinicznego procesu samookreślenia.

Nie bez znaczenia pozostaje też fakt, że wiele przekazów talmudycznych było przez wieki cenzurowanych lub niszczonech przez chrześcijańskich kopiariuszy i urzędników. Stąd dzisiejszy stan źródeł nie oddaje pełnej skali odniesień do Jezusa, a istniejące fragmenty bywają wieloznaczne, często opatrzone późniejszymi glosami. Pomimo to, jak zauważa Homolka, sam fakt obecności Jezusa w tych tekstach dowodzi Jego znaczenia w świadomości żydowskiej, nawet jeśli był figurą negatywną lub karykaturalną³².

Na uwagę zasługuje również kwestia uczniów Jezusa. W tradycji rabinicznej ich los bywa utożsamiany z losem samego Mistrza: byli wykluczeni, heretycy, a ich nauki stanowiły zagrożenie dla wspólnoty³³. Talmudyczne określenia chrześcijan – *minim* (heretycy) czy *nocrim* (nazarejczycy) – podkreślają ich postrzeganie jako wewnętrznego zagrożenia, nie tyle religijnego, co społeczno-politycznego. Ostatecznie jednak, jak konkluduje Wróbel, nawet te pełne napięć przekazy są świadectwem nieprzerwanego, choć trudnego dialogu między siostrzanymi religiami: Synagogą i Kościołem³⁴.

Dziś coraz częściej badacze podchodzą do tych źródeł nie z pozycji apologetycznych czy polemicznych, ale jak do świadectw historyczno-teologicznej interakcji. W tym świetle obraz Jezusa w Talmudzie ukazuje się nie tylko jako echo religijnego konfliktu, ale także jako ślad głębokiego rozdarcia i wzajemnych wpływów, które

²⁸ M.S. Wróbel, *Jezus i Jego wyznawcy w Talmudzie*, s. 88–90.

²⁹ Tamże, s. 92–95.

³⁰ W. Homolka, *Upominanie się o Jezusa. Nazarejczyk z perspektywy żydowskiej*, s. 33–36.

³¹ M.S. Wróbel, *Jezus i Jego wyznawcy w Talmudzie*, s. 51–55.

³² W. Homolka, *Upominanie się o Jezusa. Nazarejczyk z perspektywy żydowskiej*, s. 33–36.

³³ M.S. Wróbel, *Jezus i Jego wyznawcy w Talmudzie*, s. 135–136.

³⁴ Tamże, s. 136.

współtworzyły tożsamość obu tradycji. Z tego względu badania nad wizerunkiem Jezusa w literaturze rabinicznej nabierają dzisiaj nowego wymiaru: nie są jedynie próbą odczytania przeszłości, lecz również sposobem budowania wzajemnego zrozumienia. Jak pokazuje analiza Homolki, uczciwe przyjrzenie się temu dziedzictwu – nawet jeśli jest bolesne – otwiera możliwość lepszego rozumienia historii religijnego rozłamu, który wciąż wpływa na tożsamość obu wspólnot³⁵.

JEZUS W ŻYDOWSKIM OŚWIECENIU

Oświecenie (hebr. *haskala*), które zapoczątkowało głębokie przemiany w żydowskim myśleniu o religii, kulturze i tożsamości, otworzyło również nowy etap w postrzeganiu Jezusa przez Żydów. Przestał On być wyłącznie postacią znieawidzoną lub marginalizowaną – stawał się przedmiotem badań historycznych, filozoficznych, a nawet duchowych. Walter Homolka przypomina, że w XVIII wieku rozpoczęło się stopniowe „oddogmatyzowanie” postaci Jezusa w myśli żydowskiej, umożliwiające przez nowe metody krytyczno-historyczne oraz kontekst emancypacji Żydów w świecie zachodnim³⁶.

Kluczowe dla tego zwrotu były dwa powiązane ze sobą czynniki. Po pierwsze, rosnąca potrzeba dialogu ze światem chrześcijańskim, w którym Żydzi zaczęli uczestniczyć jako obywatele, uczeni i intelektualiści. Po drugie, odkrycie w osobie Jezusa „jednego z nas” – nie boskiego Zbawiciela, ale Żyda, nauczyciela i moralisty, który działał w obrębie judaizmu Drugiej Świątyni³⁷.

W tym duchu wypowiadał się już Moses Mendelssohn, uważany za ojca nowożytnego judaizmu europejskiego, który zauważył: „Jezus nie przyszedł, by znieść Torę. Przeciwnie – przestrzegał nie tylko Prawa spisane, lecz i ustne”³⁸. Przez Mendelssohna oraz jego uczniów Jezus mógł być zatem postrzegany jako autentyczny Żyd, wierny tradycji – a Jego postać, pozbawiona chrystologicznej nadbudowy, stawała się bardziej „przyswajalna” dla żydowskiej świadomości.

Wyrazem tego podejścia były dzieła takich autorów, jak David Friedrich Strauss, Abraham Geiger, Heinrich Graetz czy Joseph Salvador, którzy podejmowali próby umieszczenia Jezusa w szerszym kontekście żydowskiej historii religii. Najbardziej znanym przykładem pozostaje monumentalna praca Josepha Klausnera *Jezus z Nazaretu. Jego życie, czasy i nauka* (wyd. hebrajskie 1922), w której Jezus ukazany został jako żydowski moralista i reformator, głęboko zakorzeniony w tradycji faryzejskiej³⁹. Dla Klausnera Jezus był Żydem z Galilei, który głosił czyste idee judaizmu, ale którego przesłanie zostało wypaczone przez późniejsze chrześcijańskie interpretacje.

Wszystkie te ujęcia cechowała wyraźna intencja apologetyczna: z jednej strony próba wykazania, że judaizm posiadał własnych wybitnych nauczycieli moralnych,

³⁵ K. Pilarczyk, M. Dubański, *Recenzja: Walter Homolka, Der Jude Jesus – Eine Heimholung*, s. 459.

³⁶ Homolka W., *Upominanie się o Jezusa. Nazarejczyk z perspektywy żydowskiej*, s. 44–47.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ J. Klausner, *Jesus of Nazareth: His Life, Times and Teachings*, tłum. H. Danby, New York 1925, s. 231–235.

z drugiej – chęć pokazania, że chrześcijaństwo wypaczyło pierwotne nauczanie Jezusa, zerwawszy z Jego żydowskimi korzeniami. W ten sposób postać Jezusa była niejako „reapropriowana”⁴⁰ – przywracana jako część żydowskiego dziedzictwa, ale na warunkach określonych przez żydowską hermeneutykę⁴¹. Warto zauważyć, że sam proces „odzyskiwania” Jezusa w żydowskiej refleksji oświeceniowej był również reakcją na rosnące napięcia teologiczne i społeczne w relacjach chrześcijańsko-żydowskich. W tym sensie pojawiające się opracowania nie tylko przedstawiały postać Jezusa w nowym świetle, ale także służyły jako forma żydowskiej odpowiedzi na chrześcijańską apologetykę, która niejednokrotnie oskarżała judaizm o duchową martwość. Żydowscy intelektualisci podejmowali więc próbę przejęcia kontroli nad narracją i wpisania Jezusa w „swoją” historię zbawienia – nie jako Mesjasza, ale jako proroka wewnętrznego odnowy⁴².

Homolka podkreśla, że ten nurt – mimo swej liberalnej i dialogicznej orientacji – nie był wolny od ograniczeń⁴³. Niejednokrotnie bowiem próby przywrócenia Jezusa judaizmowi odbywały się poprzez Jego „odchrystianizowanie” – ukazywanie go jako „czystego Żyda”, całkowicie odciętego od elementów mesjanistycznych, eschatologicznych czy cudotwórczych, co z kolei stanowiło redukcję Jego bogatej tożsamości religijnej⁴⁴.

Niemniej oświecenie żydowskie zapoczątkowało nieodwracalny proces: od tej pory Jezus nie był już tylko obcym, lecz również – potencjalnie – wewnętrznym rozmówcą żydowskiej tradycji. Ten zwrot umożliwił późniejsze badania w XX i XXI wieku, w których autorzy tacy jak Homolka, Daniel Boyarin, Amy-Jill Levine czy Paula Fredriksen⁴⁵ dokonują już nie tylko analizy historycznej, ale także teologicznej reinterpretacji znaczenia Jezusa dla judaizmu i chrześcijaństwa⁴⁶.

Z perspektywy Homolki wiek XIX – mimo swych ograniczeń – położył fundament pod nowoczesną żydowską refleksję nad Jezusem⁴⁷. To właśnie dzięki temu dziedzictwu możliwe stało się – jak sam ujmuje – „upominanie się o Jezusa”, to znaczy domaganie się Jego pełnej żydowskości jako faktu historycznego i religijnego, którego chrześcijańska tradycja nie może ignorować, a judaizm nie powinien się wypierać⁴⁸.

W ten sposób żydowskie oświecenie okazało się kluczowym etapem nie tylko w procesie modernizacji judaizmu, ale również w rozwoju trudnego, ale koniecznego dialogu z chrześcijaństwem. Jezus – odrzucany przez wieki – wracał na łono refleksji żydowskiej nie jako obiekt kultu, ale jako temat żywej, refleksyjnej obecności i – jak chciał Amos Oz – „skrytego podziwu” dla Jego duchowego radykalizmu⁴⁹. Ten proces, rozpoczęty przez haskalę, nie tylko odmienił miejsce Jezusa w żydowskiej świadomości, ale również zainicjował głębszą refleksję nad granicami tożsamości

⁴⁰ W. Homolka, *Upominanie się o Jezusa. Nazarejczyk z perspektywy żydowskiej*, s. 54–59.

⁴¹ Tamże, s. 58.

⁴² Tamże, s. 36–37.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże, s. 122–123.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże, s. 114.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże, s. 13.

⁴⁹ Tamże, s. 12–13.

religijnej. Jak trafnie podsumowuje recenzja dzieła Homolki *Der Jude Jesus – Eine Heimholung*, jego podejście nie neguje różnic dogmatycznych, lecz proponuje nowy model myślenia: Jezus jako wspólna figura pamięci, niekoniecznie wiary. To podejście staje się dziś nie tylko możliwe, ale wręcz konieczne – w świecie, który domaga się pojednania opartego na prawdzie i wzajemnym uznaniu⁵⁰.

ZAKOŃCZENIE – WNIOSKI

Zamierzeniem artykułu było ukazanie, jak zmieniało się żydowskie spojrzenie na Jezusa – od milczenia i polemiki, przez historyczne reinterpretacje, aż po współczesną próbę Jego reintegracji w obręb żydowskiej świadomości religijnej. Każda z trzech części tekstu ukazuje inny etap tego procesu.

Część pierwsza pokazała, jak tradycja rabiniczna – poprzez wzmianki w Talmudzie i późniejszej literaturze – traktowała Jezusa jako postać problematyczną, niekiedy wroga, ale zarazem nieusuwalną z pamięci religijnej judaizmu.

Część druga ukazała, że okres oświecenia stworzył przestrzeń dla racjonalnego i historycznego namysłu nad postacią Jezusa, wpisując Go w ciągłość judaizmu, choć z pominięciem elementów mesjanistycznych.

Część trzecia wykazała, że współczesne podejście – reprezentowane przez Homolkę – dąży do przekroczenia dotychczasowych ograniczeń, proponując nowy model myślenia o Jezusie jako postaci wspólnej, lecz nieuproszczonej.

Z perspektywy Homolki Jezus może być nie tylko figurą historyczną, ale również narzędziem religijnego dialogu. Jego „rehabilitacja” w obrębie judaizmu nie oznacza teologicznego kompromisu, lecz uczciwą konfrontację Żydów z własną historią i pamięcią. W tym ujęciu Jezus staje się nie tylko przedmiotem badań, ale także – potencjalnie – symbolem mostu między Synagogą a Kościołem.

OBRAZ JEZUSA WEDŁUG WALTERA HOMOLKI

STRESZCZENIE

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie przemian w żydowskim podejściu do postaci Jezusa z Nazaretu, ze szczególnym uwzględnieniem refleksji rabina Waltera Homolki – jednego z najważniejszych współczesnych przedstawicieli judaizmu postępowego. Artykuł podzielony został na trzy zasadnicze części. W pierwszej omówiono obraz Jezusa w tradycji rabinicznej, w szczególności w Misnie i Talmudzie. Ukazano, w jaki sposób postać Jezusa – często utożsamianego z heretykiem lub cudotwórcą – funkcjonowała w żydowskiej literaturze polemicznej, stanowiąc jednocześnie wyraz konfrontacji z rozwijającym się chrześcijaństwem. Część druga dotyczy recepcji Jezusa w okresie oświecenia żydowskiego (haskali), kiedy to myśliciele tacy jak Moses Mendelssohn, Abraham Geiger czy Joseph Klausner podejmowali

⁵⁰ K. Pilarczyk, M. Dubański, *Recenzja: Walter Homolka, Der Jude Jesus – Eine Heimholung*, s. 468–469.

próby historycznej i etycznej reinterpretacji postaci Jezusa, ukazując go jako żydowskiego nauczyciela i reformatora. W części trzeciej przedstawiono współczesne podejście Waltera Homolki, który – odwoławszy się do metodologii badań historyczno-krytycznych – proponuje „upominanie się o Jezusa” jako postaci żydowskiej, zakorzenionej w tradycji Drugiej Świątyni. Artykuł dowodzi, że żydowska refleksja nad Jezusem nie jest jedynie kwestią teologiczną, lecz także historyczno-pamięciową i dialogiczną.

THE IMAGE OF JESUS ACCORDING TO WALTER HOMOLKA

SUMMARY

The figure of Jesus of Nazareth, central to Christianity, remained marginal or even alien within Jewish theological reflection for centuries. Only in recent decades, particularly within Reform and Progressive Jewish circles, has a renewed interest in Jesus emerged – one rooted in intellectual maturity and historical awareness. This article explores the Jewish perspective on Jesus based on the thought of Rabbi Walter Homolka, one of the leading voices in contemporary Progressive Judaism and a key proponent of Jewish-Christian dialogue. The article is divided into three main parts. The first examines rabbinic references to Jesus in the Mishnah and Talmud, contextualizing them as polemical responses to early Christianity and as reflections of intra-Jewish identity formation. The second part presents the evolution of Jewish views on Jesus during the Haskalah (Jewish Enlightenment), emphasizing the emergence of historical-critical studies that sought to reclaim Jesus as a Jewish teacher and moral reformer. The final section focuses on Walter Homolka's interpretation of Jesus as a figure deeply embedded in Jewish tradition – one who can serve as a bridge rather than a barrier between the Synagogue and the Church. Homolka's work is presented as a significant voice in the ongoing reappropriation of Jesus within Jewish thought, fostering not theological compromise, but mutual recognition and dialogical openness.

DAS BILD JESU NACH WALTER HOMOLKA

ZUSAMMENFASSUNG

Ziel dieses Artikels ist es, die Veränderungen in der jüdischen Sichtweise auf die Figur Jesu von Nazareth aufzuzeigen, wobei insbesondere die Überlegungen von Rabbi Walter Homolka, einem der bedeutendsten Vertreter des progressiven Judentums, berücksichtigt werden. Der Artikel ist in drei wesentliche Teile gegliedert. Im ersten Teil wird das Bild Jesu in der rabbinischen Tradition, insbesondere in der Mischna und im Talmud, erörtert. Es wird aufgezeigt, wie die Figur Jesu – oft mit einem Ketzer oder Wundertäter gleichgesetzt – in der jüdischen polemischen Literatur fungierte und gleichzeitig Ausdruck der Konfrontation mit dem sich entwickelnden Christentum war. Der zweite Teil befasst sich mit der Rezeption Jesu in der jüdischen Aufklärung (Haskala), als Denker wie Moses Mendelssohn, Abraham Geiger und

Joseph Klausner versuchten, die Figur Jesu historisch und ethisch neu zu interpretieren und ihn als jüdischen Lehrer und Reformator darzustellen. Der dritte Teil präsentiert die zeitgenössische Herangehensweise von Walter Homolka, der unter Rückgriff auf die Methoden der historisch-kritischen Forschung vorschlägt, „Jesus als jüdische Figur, die in der Tradition des Zweiten Tempels verwurzelt ist, zurückzufordern“. Der Artikel zeigt, dass die jüdische Reflexion über Jesus nicht nur eine theologische, sondern auch eine historische, gedächtnisbezogene und dialogische Frage ist.

BIBLIOGRAFIA

- Berliński rabin Walter Homolka „Człowiekiem Pojednania” Polskiej Rady Chrześcijań i Żydów, w: *Więź* [on-line], <https://wiesz.pl/2018/03/09/berliński-rabin-walter-homolka-człowiekiem-pojednania-polskiej-rady-chrzescijan-i-zydow/> (8.07.2025).
- Homolka W., *Upominanie się o Jezusa. Nazarejczyk z perspektywy żydowskiej*, tłum. A. Jan-kowiak, Poznań 2021.
- Klausner J., *Jesus of Nazareth: His Life, Times and Teachings*, tłum. H. Danby, New York 1925.
- Pilarczyk K., Dubański M., *Recenzja: Walter Homolka, Der Jude Jesus – Eine Heimholung*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 29/1(2021), s. 457–469.
- Rabin Walter Homolka – Człowiek Pojednania za rok 2017, w: *Polska Rada Chrześcijań i Żydów* [on-line], <https://www.prchiz.pl/walter-homolka> (10.08.2025).
- Walter Homolka, w: *Centrum Aksjologii Nowych Technologii i Przemian Społecznych UAM w Poznaniu* [on-line], <https://aksjologia.amu.edu.pl/walter-homolka> (9.07.2025).
- Wróbel M.S., *Jezus i Jego wyznawcy w Talmudzie. Analiza tekstologiczna, historyczna i socjologiczna*, Lublin 2013.